

SELECTIVITATEA SINTAGMATICĂ ȘI CONSTRÂNGERILE LEXICALE ÎN TRADUCEREA REPREZENTATIVĂ

RICHARD SÂRBU

Universitatea de Vest din Timișoara, România

Abstract: This paper analyses the specific features of the lexical-syntactic structures that determine translators to engage in numerous psycholinguistic operations in order to address interlinguistic divergences and to give the translation a representative character. An important focus of the paper is the discussion of a particular, primarily psycholinguistic model of illustrating the main steps that have to be taken to render *Russian verbs of movement* into Romanian, emphasising the decisive role played by the *common reference term* in the comparative analysis and, at the level of discourse, by the *revealer of discursive significance*, whose task is to clarify the vaguer terms of movement in the source language (Romanian in our case).

Keywords: representative character, syntagmatic constraints, synonymic selection, language-discourse, revealer of discursive significance

Judecând după marea diversitate a actelor de limbaj, a registrelor funcțional-stilistice, a particularităților de expresie ce reflectă mentalul comunitar, precum și după multe alte componente care guvernează comunicarea corectă în fiecare limbă în parte, vom admite și noi, ca și mulți alți lingviști, că pentru redarea *corectă, coerentă și bine articulată* ca substanță și formă a unui text original într-o altă limbă trebuie luată în considerare o perspectivă bine orientată, nu numai din punct de vedere *logic*, ci și sub aspect *expresiv-emoțional*, și focalizată asupra aceleiași realități descrise/desemnate în TS. De aceea, vom fi de acord cu acei lingviști care susțin că în traducerea unui text trebuie să prevaleze nu apropierea cu orice preț de original – și acolo unde e posibil, și acolo unde e imposibil – încalcându-se adesea bunul-simț/bunul gust al cititorului, căruia i se adresează traducerea, ci printr-o reelaborare a TS în TȚ,

după matricea lingvistico-stilistică a LS, iar acest lucru nu poate fi realizat decât printr-o laborioasă activitate de căutare și selecție a celor mai *reprezentative mijloace lexical-semantic și lexical-sintactice* de configurare a înțelesurilor din textul original, în măsură să dea seama de conținutul LT sub toate aspectele acestuia – semantic, emoțional-stilistic, pragmatic etc., astfel încât traducerea să „consune” cu originalul, *reprezentându-l întocmai la toate nivelurile*.

Evident, formularea aceasta, destul de vagă la o primă lectură, impune câteva precizări de ordin metodologic. E drept, s-a vorbit și s-a scris mult despre exigențele unei traduceri adecvate. La rândul-ne, vom aprofunda și detalia și noi câteva aspecte fundamentale ale parcursului actului de traducere, mai ales în privința depășirii *dificultăților traductive*, a acelor momente în care pericolul erorilor de translatăre este inerent, dar care poate fi depășit grație gândirii energetice a traducătorului, cum ar spune Eugeniu Coșeriu (Munteanu 2007).

Mai întâi se impun câteva precizări preliminare cu privire la conturarea conceptului de *reprezentativitate* în traducere, la condițiile pe care ar trebui să le satisfacă o traducere pentru a fi considerată *reprezentativă* în raport cu textul original. Într-o prezentare sintetică, iată care ar fi, după opinia noastră, criteriile de reprezentativitate pe care trebuie să le îndeplinească un text-țintă în raport cu un text-sursă, cu originalul:

- *consubstanțialitatea semantică (convergența denotativ-referențială și conotativ-figurativă), inclusiv selectivitatea sinonimică și restricțiile sintagmatice;*
- *similitudinea de conținut informațional, de scop/intenție comunicațional-pragmatică (inclusiv luarea în considerare atât a articulațiilor logico-tematice și a celor acțional-discursive);*
- *convergența de impact emoțional-expresiv (afinitatea configurațiilor prozodice – ritm, rimă, măsură etc.);*
- *congruența tonalităților funcțional-stilistice, consens atitudinal față de persoane/personaje în raportul autor-traducător;*
- *reflectarea specifică a cadrului situațional desemnat;*
- *paralelismul sintactic;*
- *amprenta stilului propriu/individual al traducătorului.*

În lucrarea de față sunt discutate și ilustrate aceste criterii, cu exemple selectate cu precădere din limbile rusă și română. Vom încerca, în speță, să ilustrăm dobândirea caracterului reprezentativ al traducerii prin satisfacerea câtorva din criteriile menționate mai sus, și anume: (a) prin *consubstanțialitate semantică*, inclusiv prin selecții

sinonimice adecvate și printr-o corectă soluționare a restricțiilor sintagmatice specifice, în care să se ia în considerare parcursul de la „sintaxa gândurilor” la sintaxa *cuvintelor* în discurs, (b) prin luarea în considerare a *cadrelor situaționale specifice* desemnate, (c) prin *convergență atitudinală/autor-traducător/față* de personajele unui text și (d) prin *convergența de impact emoțional-expresiv (afinitatea configurațiilor prozodice – ritm, rimă, măsură etc.)*.

În demersul nostru analitic am recurs la 3 modele traductive: 1. *situațional-denotativ*; 2. *transformațional-semantic*; 3. *psiholingvistic* (vezi *infra*, fig. 1, fig. 2, fig. 3a, fig. 3b).

Aderăm la teza potrivit căreia în procesul de traducere este importantă în egală măsură descrierea unităților lingvistice atât la nivel de sistem, cât și în planul utilizării sistemului limbii. Trebuie să se facă o distincție clară între semnificația cuvintelor și interpretarea semantică a parametrilor sintagmatici ai cuvintelor (potențialul sintagmatic). Și, drept consecință, se impune luarea în considerare a trei categorii de restricții combinatorii ale cuvântului în enunț: restricțiile *morfosintactice*, restricțiile *semantice* propriu-zise și restricțiile combinatorii *lexicale* în lanțul discursiv al textului.

În etapa premergătoare procesului de echivalare este importantă nu numai dezvăluirea asemănarilor și deosebiriilor dintre limbi la nivelul sistemului (analiza contrastivă), ci și cunoașterea regulilor de selecție și de combinare a mijloacelor de expresie în construcția enunțurilor. Aceste reguli se referă la sfera discursului și nu a limbii, constituind așa-numita gramatică a discursului și reflectând *spiritul limbii*. Într-o astfel de semantică normativă relevante se dovedesc regulile de alt ordin decât strict lingvistic, și anume exigențele funcțional-contextuale și sintactico-pragmatice.

Mai întâi de toate, așa cum apreciază mai toți traductologii de azi (Lungu-Badea 2005, *passim*), o condiție esențială pe care trebuie să o îndeplinească o traducere reprezentativă, ar fi menținerea conținutului informațional, sau *consubstanțialitatea semantică*, convergența atât în plan referențial-denotativ, cât și în plan conotativ, precum și la nivelul colocațiilor lexico-semantică și lexico-sintactice. *Congruența obiectual-logică* este un criteriu universal valabil în practica traducțională.

În privința convergențelor/divergențelor structural-semantică dintre TS și TȚ, vom putea mai lesne să conturăm ideea de reprezentativitate a traducerii față de original, dacă ne vom referi la unele aspecte ale constrângerilor lexicale, la restricțiile combinatorii ale sinonimelor, examinate intra- și interlingvistic, la restricțiile sintagmatice, în general.

Selecția sinonimică și selectivitatea/constrângerea sintagmatică se realizează potrivit cu sistemul, cu norma și uzul, în funcție de intenție, stil și de registru în două formule de selecție: *și-și*, respectiv, *ori-ori*. Acest criteriu este unul dintre cele mai importante, deoarece alegerea cea mai potrivită a versiunii echivalente a unui termen pentru destinatarul traducerii dă adesea translatorului multă bătaie de cap. Sunt cazuri în care seriile sinonimice coincid în cele două limbi și în plan semantic, paradigmatic, chiar și la nivelul componentelor minimale de sens (al semelor), dar și în planul actualizării lor sintagmatic. Această convergență se manifestă și la nivelul enunțului, sinonimele respective putându-se substitui reciproc fără a modifica semnificația contextului respectiv. De pildă, seria sinonimică *teamă, frică, spaimă* are drept corespondente perfecte în limba rusă, nu numai la nivelul semnificației generice „stare emotivă de neliniște provocată de un pericol”, ci și la nivelul componentelor minimale de sens – „nonintensiv”, „intensiv”, „foarte intensiv”, ceea ce permite o traducere directă, literală a lor în rusă: *боязнь – страх – ужас* (Sârbu 2010, 276). Se înțelege că, dacă traducătorul, din diverse considerații, nu ia în seamă gradația acestor sinonime după intensitatea emoțiilor desemnate, enunțul-țintă respectiv va exprima, diferit de original, un grad mai accentuat ori mai atenuat al afectivității descrise, în concordanță cu finalitatea urmărită.

În alte cazuri, însă, se constată o deosebire în ceea ce privește *selectivitatea sinonimică* și atunci vom avea de-a face cu constrângeri lexicale, respectiv, cu restricții combinatorii specifice fiecărei limbi, situații în care nu ne vom mai putea ghida după regula de selecție „conjuncțională” *și-și*, ci vom fi restricționați de regula „disjunctivă” *ori-ori*. Astfel, seria sinonimică din rusă *применять, употреблять, использовать, пользоваться* are drept corespondente în limba română verbele sinonime *a aplica, a întrebuința, a folosi, a utiliza*, dar spre deosebire de cele rusești, ele nu au restricții combinatorii, nici la nivel de sistem, nici la nivelul normelor (Sârbu și Kiraly 1991). În schimb, verbele rusești prezintă restricții combinatorii. De pildă, *употреблять* nu se poate combina decât cu denumiri de instrumente, iar *применять* – doar cu denumiri de metode, proceduri, tehnologii. Ca atare, o combinație de tipul **употреблять метод* va fi aberantă, acest *verb* rusesc putându-se combina cu termeni lingvistici precum *слово, предлог, суффикс* etc. Din această cauză, nu putem vorbi de o congruență deplină a acestor sinonime, nici la nivel paradigmatic/sistemic, nici în planul actualizării semnificațiilor lor în plan sintagmatic.

Un alt tip de nepotriviri sintagmatice este cel al termenilor fără *corespondențe depline*, din punct de vedere cologațional, în ambele limbi, unui termen dintr-o limbă corespunzându-i în alta o serie sinonimică, ai cărei membri se diferențiază prin trăsături semantice relevante ce nu le permite intersubstituirea în context fără modificarea semnificației mesajului. Astfel, membrilor seriei sinonimice *a omorî, a ucide, a asasina*, cu sensul propriu generic „a lua viața cuiva”, dar diferențiați între ei semantic doar în română, le corespunde în rusă un singur cuvânt *убить*, care, în context, poate acoperi global toate semnificațiile termenilor respectivi românești „despre ființe, în general, oameni, animale”, „despre oameni”, „despre personalități oficiale”. În consecință, traducătorului din rusă în română, îi va reveni obligația să selecteze dintre sinonimele românești pe cele corespunzătoare, astfel încât să nu se ajungă la cologații nepotrivite sau chiar aberante, ca **a asasina pisica, porcul* ș.a.m.d. Dacă însă intențiile auctoriale sunt altele, și selecțiile vor putea fi altele, decât cele permise de norme, și atunci aceste reguli cologaționale pot fi încălcate.

La fel, asemenea situații pot fi urmărite plecând de la limba rusă. Avem în vedere exemplele, când unei serii lexicale rusești, nu neapărat sinonimice, îi corespunde în română un singur cuvânt și când traducătorul trebuie să selecteze corect echivalentul potrivit:

(1) Cf. rus. *стирать (бельё), мыть (посуду, пол), чистить (зубы), умывать (руки, лицо)* – rom. *a spăla*.

De reținut aici este faptul că sinonimele rusești au distribuții complet diferite, în raport de complementaritate disjunctivă [ori – ori], iar traducătorul, potrivit cu norma limbii ruse, va trebui să opereze corect selecțiile respective, pentru a se ajunge la versiuni acceptate de destinatarul-țintă. Tot în raport de *complementaritate semantico-discursivă* sunt și verbele rusești *играть (на рояле, на аккордеоне...)* și *петь (арию, песню...)*, pentru care sunt relevante semantic distincțiile „a interpreta la un instrument” și „a interpreta vocal”, și cărora le corespunde în română un singur verb *a cânta*. În aceeași categorie se încadrează și verbele rusești *знать, уметь* care își selectează în mod diferit partenerii sintagmatici, primul îmbinându-se exclusiv cu termeni ce desemnează „cunoștințe” – *знать слова, песню, историю, рассказ, примеры* etc. –, iar cel de-al doilea combinându-se exclusiv cu verbe ce desemnează deprinderi – *уметь читать, писать, петь, рассказывать* etc. Ambele verbe au în română un singur corespondent – *a ști (o poezie, un cântec, istorie, o*

povestire, exemple etc.); (*a ști citi, cânta, povesti etc.*). De aici decurge și dificultatea întâmpinată, de traducătorul în rusă, la selectarea echivalentului corespunzător.

Un caz special îl reprezintă verbele rusești *достать* și *вынуть*, cu posibilități combinatorii restrictive și care au drept corespondent românesc doar un singur cuvânt *a scoate*. În timp ce în română se poate spune nediferențiat *a scoate batista, banii... din buzunar, a scoate mâna din buzunar, a scoate piciorul din baltă, a scoate o carte din raft*, în rusește fiecare verb are locații specifice. Astfel, *достать* se poate combina doar cu cuvinte ce desemnează obiecte detașate de agentul acțiunii: *платок, деньги из кармана, книгу со шкафа*, în timp ce *вынуть* se întrebuițează exclusiv cu termeni ce denumesc obiecte care reprezintă părți intrinseci/„organice”/ale agentului acțiunii: *вынуть руку из кармана, ногу из лужи* (Apresjan 1974, 160). Combinații de tipul **достать руку из кармана, *достать ногу из лужи* vor fi cotate drept niște sintagme aberante, ori îmbinări ce desemnează situații cu totul speciale, în care se admite că **mâna din buzunar* sau **piciorul din baltă* nu aparține agentului, ci altei persoane.

Selectivitatea sintagmatică în traduceri presupune nu numai operații de substituție ce țintesc sistemul static al limbii, ci și aplicarea regulilor de selecție și de combinare a mijloacelor de expresie în plan dinamic, la construirea enunțurilor. Aceste reguli țin însă de sfera *v o r b i r i i* și nu a *l i m b i i*, alcătuind *g r a m a t i c a v o r b i r i i*, întrucât ele vizează utilizarea elementelor limbii și nu alcătuirea ei. Asemenea „reguli de vorbire”, constituind „gramatica vorbirii”, reflectă în fapt „*s p i r i t u l l i m b i i*”.

Astfel, în română și franceză, de exemplu, nu există un termen special pentru desemnarea segmentului temporal de «24 de ore», în timp ce în rusă există cuvântul *sutki*, iar în suedeză – cuvântul *dygn*. Echivalentul românesc al cuvântului rus. *sutki* este *o zi și o noapte* sau, mai exact, *24 de ore*, iar cel francez este *jour et nuit*, respectiv, *24 heures*.

(2) Cf. și: rus. *dvoje sutok* – rom. *48 de ore* – fr. *48 heures*; rus. *troje sutok* – rom. *72 de ore*, fr. *72 heures*.

Selectarea foarte frecventă de către vorbitorii ruși a construcțiilor cu substantivul *sutki* în cele mai diverse situații, în locul unor sintagme sinonimice cu substantivul *čas* «oră», ține de gramatica vorbirii. În schimb, întrebuițarea acestui mijloc de expresie în română și franceză nu este un fapt reglementat de legitățile vorbirii, ci

ține de sistemul limbii, deoarece în sistemul lexical al acestor două limbi lipsește termenul corespunzător celui rusesc (*sutki*) pentru noțiunea în discuție. Astfel de «lacune lexicale» («trous lexicaux») țin de sistemul limbii, ilustrând un pregnant contrast interlingvistic. În schimb, cuvântul rusesc *nedelja* are drept corespondente perfecte în română (*săptămână*) și în franceză (*semaine*) și totuși, un francez, pentru redarea acestei noțiuni, va recurge cel mai adesea la sintagma *huit jours*, iar pentru *două săptămâni* va prefera îmbinarea *15 jours*. Acesta este un fapt de vorbire și nu unul ce ține de sistemul limbii franceze, întrucât întrebuițarea diferențiată de la o comunitate lingvistică la alta a mijloacelor de expresie pentru una și aceeași noțiune nu se explică prin deosebiri de sisteme lexicale, ci prin alte cauze de natură **pragmatică**, în speță prin **uz**. La drept vorbind, nimic nu-l împiedică pe francez să spună *une semaine, deux semaines*. În vorbirea francezului se observă tendința de selecție a unităților lexicale cu valoare temporală cu rang mai mic: *zi* în loc de *săptămână*, *săptămână* în loc de *lună*, *lună* în loc de *an* ș.a.m.d. Cf. *30 jours, 15 mois, 18 mois*. Atât în română, cât și în franceză sau rusă, sunt posibile ambele mijloace de expresie, dar în vorbire se preferă când o formă de exprimare, când alta, în funcție de **uz**. De exemplu, o franțuzoaică va spune: *Cet enfant a quinze mois* și nu *...un an et trois mois*, în timp ce o rusoaică sau o româncă va spune mai de grabă *Mojemu synu god i tri mesjaca* (*Fiul meu are un an și trei luni*) și nu *...pjatnadcat' mesjacev* (*...cinsprezece luni*). Cum se poate observa, în vorbirea românilor și a rușilor se preferă utilizarea unităților temporale mai mari.

Confruntând actualizarea acestor fapte de limbă în limbile franceză și rusă, cercetătorul rus V. G. Gak (2004 [1966], 10) a formulat, în spiritul gramaticii vorbirii, următoarea legitate: „...în vorbirea franceză, la desemnarea unităților de timp există tendința de folosire a denumirilor de unități temporale mai mici, în timp ce în vorbirea rușilor se întrebuițează denumiri ale unităților mai mari de timp”.

Deosebiri semnificative remarcăm între limbile germană și engleză în ceea ce privește poziția sintactică a subiectelor neînsuflețite, germana prezentând mai multe restricții decât engleza (cf. Nickel 1989 [1971]). Astfel, numai în engleză este frecventă întrebuițarea mai multor verbe (de tipul *earn* „a câștiga”, *gain* „a obține”, *get* „a afla”, *save* „a salva”, *lose* „a pierde”, *make* „a face”, *obtain* „a obține”, *realize* „a obține profit”, *win* „a câștiga”) în

propoziții active cu „instrumentul”, „locativul” și „obiectul” la începutul propoziției, actantul în poziție inițială devenind subiect¹.

Verbele corespondente din germană, de obicei, nu permit folosirea „instrumentului” în poziție de subiect. Ca atare, o propoziție, cum ar fi: *This bet won me £ 100* (Acest pariu mi-a adus 100 de lire st.), ar putea fi tradusă în germană: *Diese Wette brachte mir £ 100 ein*. Dar formula preferată frecvent de nemți este structurată diferit: *Mit (durch diese) dieser Wette gewann ich £ 100* (Datorită acestui fapt am câștigat 100 de lire st.).

O serie de verbe care exprimă „distrugerea” unui obiect însuflețit sau neînsuflețit (de ex., *damage* „a dăuna”, *drown* „a îneca”, *fracture* „a rupe, a fractura”, *injure* „a strica”, *kill* „a ucide”, *shatter*, „a sparge în bucăți”, *smash* „a învinge”, *stunt* „a opri creșterea”) atât în engleză, cât și în germană se supun aceluiași restricții. Totuși, vorbitorii germani preferă să utilizeze construcții în care „instrumentul” nu poate apărea de regulă cu funcția de subiect (3).

(3) Comp. engl.: *The accident killed many people* (Accidentul a ucis mulți oameni) și germ. *Bei (durch den) dem Unfall wurden viele Menschen getötet* (În urma accidentului au murit mai mulți oameni).

Limba engleză este „mai liberală” în comparație cu germana și în situații în care poziția inițială o are „locativul” în funcția de subiect (4), (5). Astfel, verbe precum *seat* „a așeza” și *sleep* „a dormi” (dar și multe altele, cum sunt *drown* „a îneca”, *feed* „a nutri”, *grow* „a crește”, *hide* „a ascunde”, *see* „a vedea”, *show* „a arăta” și altele), precum și corespondentele lor germane permit poziția inițială a locativului, dacă „agentul” devine „obiect”, având un determinant cantitativ, dar numai în engleză „locativul”, în poziție inițială, poate îndeplini funcția de subiect. În germană, construcțiile selectate de vorbitori în mod firesc sunt cele cu locativul inițial îndeplinind alte funcții sintactice decât în engleză.

(4) Comp. engl.: *This aircraft seats 100 people* („Acest avion „cuprinde” 100 persoane”); germ. *In diesem Flugzeug können 100 Personen Platz finden* („În acest avion sunt 100 de locuri pentru persoane”).

---

¹ Acești termeni sunt utilizați în „gramatica cazurilor”, fundamentată de C. J. Fillmore (1968).

(5) *This tent sleeps four people* („Acest cort „cuprinde” patru oameni”); germ. *In diesem Zelt können vier Personen schlafen* („În acest cort dorm/pot dormi patru persoane”).

Soluționarea corectă, prin selecții sintagmatice conforme cu normele LȚ, în asemenea cazuri, conferă textului tradus coerență și reprezentativitate în raport cu originalul.

După părerea noastră, în înțelegerea și restituirea originalului trebuie să se urmeze următorul algoritm al pașilor succesivi de analiză și sinteză în patru direcții fundamentale:

(a) activitatea preliminară de căutare și stabilire a corespondențelor sinonimice în plan lexical și, ulterior, în plan gramatical, ceea ce presupune stabilirea seriilor sinonimice corelative din LS și LȚ, un moment urmat imediat de (b) selecția termenului care corespunde în cea mai mare măsură – și denotativ, și conotativ, și sub aspect cultural – termenului din original. Această operație se poate realiza diferit de la un traducător la altul, potrivit cu opțiunile lui stilistice și cu concepția sa despre lume și viață, iar în cazul textelor beletristice, potrivit cu harul său literar. Dar în cazul unor traducători care nu sunt literați ca profesie și când traduc texte nonliterare, aparținând altor stiluri funcționale, ni se pare absolut necesară (c) analiza contrastivă/comparativă a lexemelor, a îmbinărilor/sintagmelor lexicale și chiar unor segmente de text ce reclamă dificultăți în traducere și, evident, (d) raportarea la planul discursiv al textului, ca întreg (Fedorov 2002 [1953]).

Această etapă – analiza contrastivă (comparativă) – presupune, printre altele, aprofundarea termenilor corelativi (a sinonimelor, în cazul discutat mai sus) în două modalități: (a) *unidirecțională* și (b) *bidirecțională*.

Procedeu de analiză *unidirecțională* reprezintă o cale directă de stabilire a termenilor echivalenți, fie plecându-se de la LS, fie plecându-se de la LȚ, pe baza decelării componential-semantice a termenilor corelativi, și este aplicabil mai ales în cazurile în care divergența semantică dintre termenii vizați nu este mare, iar corespondențele sunt cât se poate de evidente (de ex., seria sinonimică a termenilor ce desemnează trăsături de caracter sau sentimente, în limbile confruntate). Atunci când însă divergența dintre termenii sinonimici sau cvasisinonimici interlingvistici este mare, consider a fi mai util cel de-al doilea tip de demers, cel al analizei contrastive *bidirecționale*. Acest procedeu presupune ca termenii din LS și cei din LȚ să nu fie corelați în mod direct, ceea ce ar conduce la erori de echivalență lexico-semantică, ci indirect printr-un I N T E R M E D I

A R, cu sprijinul unui **termen comun de referință**, adică al unor termeni metalingvistici – *tertium non datur* – în măsură să joace rolul unor punți de legătură interlingvistică, cu ajutorul cărora pot fi puși în evidență termenii corelativi cu cea mai mare asemănare lexical-semantică. Un asemenea limbaj metalingvistic ar fi util, de pildă, în cazul stabilirii corespondențelor lexico-semantică interlingvistice din cadrul termenilor ce denumesc relații de rudenie. Prin intermediul unor metatermeni, precum *grad de rudenie, I, II, III, IV...*, *generația I, II, III ...*, *relație directă, de sânge/indirectă, pe filieră paternă/maternă* etc. pot fi descriși cu o mare exactitate termenii corelativi din ambele limbi.

Desigur, o atare analiză comparativă amănunțită nu o efectuează de fiecare dată explicit traducătorul când întâmpină dificultăți în alegerea echivalentelor; dar, de fiecare dată, implicit, se produce o asemenea comparație pe baza unor componente de sens abstracte. Cred că ar fi practic imposibilă, de pildă, transpunerea adecvată a verbelor deplasării din română în rusă și invers, fără o analiză comparativă a semnificațiilor specifice ale acestui important compartiment al vocabularului oricărei limbi. Căci, dacă în limba rusă aceste verbe au un statut lexico-gramatical (sunt organizate în paradigme lexico-gramaticale), în română verbele deplasării sunt grupate după criterii lexico-semantică (Evseev 1974).

Pentru o transpunere cât mai apropiată de original, traducătorul trebuie să rânduiască în context cele mai corespunzătoare potriviri lexical-semantică, punând fiecare unitate lingvistică la locul potrivit, în deplin acord cu **normele** fiecărei limbi, dar și cu luarea în considerare a **uzului**, și să ia în considerare – în cazul de față – faptul că în sistemul limbii ruse verbele de mișcare sunt rânduite în funcție de trei coordonate semantice definatorii – *modul în care se face deplasarea* (pe jos ori cu un vehicul), *direcția deplasării* (într-o direcție, dus-întors sau în mai multe direcții) și *mediul deplasării* (pe pământ/pe apă/prin aer) – coordonate care nu sunt relevante pentru verbele de mișcare românești, căci, de pildă, verbul *a merge* are o semnificație mai generală și, de aceea, mai ambiguă, el putând avea mai multe valori contextuale, corespunzătoare mai multor cuvinte rusești *идти – ходить ... ехать – ездить*, deoarece, la nivel de sistem, în română opozițiile verbale pe cele trei dimensiuni menționate mai sus se neutralizează și se deduc doar în context. Ca atare, o traducere *ad litteram* a acestui verb în rusă ar crea o serie de confuzii, deoarece cititorul rus nu poate realiza dacă deplasarea se face într-o direcție sau în mai multe, dacă este pe jos sau cu un mijloc de transport ori dacă este pe apă, prin aer sau pe pământ. Pentru ca verbul

a merge să se corespundă cu toate ipostazele sale rusești contextuale se impun anumite extensiuni sintagmatice lămuritoare de tipul *pe jos*, *a se deplasa*, *cu trenul*, *în parc*, *prin parc*, *a frecventa*, *cu avionul*, *cu vaporul* etc., chiar și contexte mai ample, în măsură să concretizeze valoarea verbului de mișcare rusec, jucând rolul unui **revelator de semnificație discursivă**² (RSD, în care S (semnificație) în accepțiune coșeriană). În asemenea cazuri este evidentă tendința verbelor românești spre generalizare, în timp ce verbele de mișcare rusești au o valoare concretă lexemică, prin însăși structura lor semantică, nemaiaivând nevoie de precizări contextuale. Iată câteva exemple ilustrative ale situațiilor descrise mai sus.

TS	TȚ	
Ru. IDTI	reper situational VERB „DEPLASARE”/„UMAN”	Rom. A MERGE
<i>Implicaturi</i>	„direcție”/ „mijloc”/ „mediu”	<i>extensii contextuale explicite și deducții</i>
CHODIT'	<ul style="list-style-type: none"> ▪ „unidirecțional” vs. „multidirecțional” ▪ „pe jos” vs. „cu mijloc de transport” ▪ „pe pământ” vs. „prin aer” vs. „pe apă” 	<p>“pe jos”, “cu trenul”, “cu avionul”, “cu vaporul” etc.</p>
ECHAT'		
EZDIT'		
LETET'		
LETAT'		

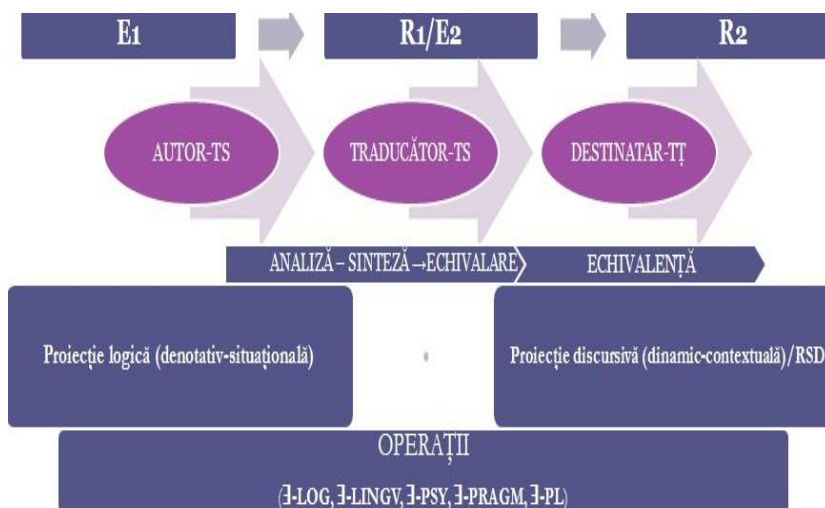
Fig. 1. Model de analiză denotativ-situatională

² RDS – revelator de semnificație discursivă (cf. fig. 2, fig. 3a, fig. 3b) – este un concept operațional care poate fi verbalizat sau dedus într-un context mai larg. Termenul este convergent intensional cu cel propus de Gh. Doca – „revelator verbal al semnificației contextuale” (Doca 1989).

ANALIZĂ INTRALINGVISTICĂ		LS	TC/TDS / SEME	LȚ	ANALIZĂ INTRALINGVISTICĂ	
		I боязнь	„senzație” „substantiv”	teamă I		
		II страх	„alarmă în fața unui pericol”	frică II		
		III ужас	„intensitate” I, II, III	spaimă III		
Analiză interlingvistică (proces de echivalare)						
Analiză semică		TC/TDS/ SEME		Sinteză semică		
(1, 2, 3)	стоять	1 verb „eventiv”		a sta	(în picioare)	
(1, 2, 4)	сидеть	2 „poziție”		a sta	(șezând)	
(1, 2, 5)	лежать	3 „vertical”		a sta	(culcat)	
		4 „șezând”				
		5 „orizontal”				
cumul semic	informație implicită	(ecuație semică) echivalare		informație explicită	echivalențe (RSD)	

Fig. 2. Model semantico-transformațional

Într-o proiecție preponderent psiholingvistică, operațiunile efectuate în traducere din română în rusă a unor texte ce conțin verbe de mișcare vor putea fi prefigurate astfel:

LEGENDA - OPERAȚII

Ț-LOG (analiză / sinteză, decelări componentiale, abstracțion / concretizări, reprezentări denotativ-situaționale, judecăți, dinamica gândurilor etc.)

Ț-LINGV (transcriere fonetică, transliterare, acomodări fonetice, substituții gramaticale, segmentări frazice, extensiuni / comprimări sintagmatice, forță energetică a limbii etc.)

Ț-PSY (introspecții / retrospecții, articulanții emoțional-afectivitate, sondaje mnezice, exerciții hermeneutice, creativitate etc.)

Ț-PRAGM (fond cognitiv, articulanții pragma-lingvistice, valorificarea elementelor de gramatică a vorbirii, articulanții logico-tematice și acționale etc.)

Ț-PL (asocieri libere / dirijate, evidențieri verbale de semnificație contextuală, accentuări / actualizări / neutralizări discursive etc.)

RSD – revelator de semnificație discursivă

Fig. 3a. Model general pentru activități traductive

TS		TT		
proiecția logic-obiectuală (denotativ – situațională)		TC/TDS „direcție” / „mijloc” / „mediu”		proiecția discursivă (contextual-dinamică)
IMPLICATURI	Cf. Metatermeni	METATERMENI	ECHIVALENȚA	DEDUCȚII / RSD
Ja <i>idu</i> v șkolu.	/1,2,4,6/	1. „deplasare” 2. „unidirecțional” 3. „multidirecțional” 4. „pe jos” 5. „cu mijloc de transport” 6. „pe pământ” 7. „prin aer” 8. „pe apă”	Eu merg la școală.	«pe jos, o direcție»
Ja <i>chožu</i> v șkolu.	/1,3,4,6/		Eu merg la școală.	«pe jos, mai multe direcții»
Ja <i>edu</i> v șkolu.	/1,2,5,6/		Eu merg la școală.	«cu vehicol, o direcție»
Ja <i>ezžu</i> v șkolu.	/1,3,5,6/		Eu merg la școală.	«cu vehicol, mai multe direcții»
My <i>plyvyjom</i> v Odessu.	/1,2,5,8/		Mergem la Odessa.	«cu vaporul, o direcție, pe apă»
My <i>plavaem</i> v Odessu.	/1,3,5,8/		Mergem la Odessa.	«cu vaporul, dus-întors, pe apă»
My <i>letim</i> v Bucharest.	/1,2,5,7/		Mergem la București.	«cu avionul, o direcție, prin aer»
My <i>letaem</i> v Bucharest.	/1,3,5,7/		Mergem la București.	«cu avionul, dus-întors, prin aer»

Fig. 3b. Model particular PL pentru activitatea traductivă (*Verbele de mișcare rusești (neprefixate) și corespondentele lor din limba română (fragment)*)

NOTĂ: Prin referire la metatermenii ce desemnează substanța abstractă a verbelor deplasării din rusă (verbalizată implicit) și română (neverbalizată, cu semnificație ambiguă), prin operații de reconstituire logică a enunțurilor rusești și prin reformulări dezambiguizate cu ajutorul metatermenilor comuni de comparație, precum și a unor REVELATORI DE SEMNIFICAȚIE DISCURSIVĂ (RSD), verbalizați ori deduși din context, enunțurile corespunzătoare din română dobândesc un înțeles concret și, ca atare, o deplină echivalență.

Din acest model rezultă succesiunea principalelor etape parcurse la echivalarea în română a *verbelor de mișcare rusești*, relevându-se rolul decisiv pe care îl are în analiza comparativă întreprinsă *termenul comun de referință (tertium non datur)*, iar la nivelul discursului – *revelatorul de semnificație discursivă (RSD)*, care are rolul de a explicita pe parcursul textului termenii cu un conținut mai vag din limba-sursă (română, în cazul nostru), referitor la *deplasare*. Grupul de verbe discutat este ilustrativ pentru situațiile în care traducătorul se confruntă cu dificultatea de a selecta termenul

corespunzător din TȚ (rusă), care exprimă *implicit* toate componentele semantice relevante ale deplasării – *direcție, mijloc de deplasare, mediu* – pentru corespondențele lor din română, în care aceste componente lipsesc, dar care trebuie să fie *explicitate*, într-un context mai apropiat sau mai îndepărtat, cu ajutorul unor „revelatori contextuali”, pentru a se ajunge la o echivalare corectă. Modelul de analiză prezentat ilustrează, totodată, limitele analizei contrastive și necesitatea completării ei cu procedee de analiză *contextual-dinamică*.

O altă cerință a reprezentativității unei traduceri este **reflectarea cadrului situațional specific**. În multe cazuri situația la care se referă un enunț oarecare din TS este redată întocmai în TȚ prin corespondențele funcționale specifice fiecărei limbi. Alteori, situația în care se exprimă un conținut dat se schimbă, același fapt fiind motivat diferit, fie din punct de vedere lingvistic – presiunea uzului –, fie din rațiuni culturale, mentalități, tradiții etc. Referitor la referențialitatea situațională, distingem patru cazuri:

a. menținerea aceluiași cadru situațional și a aceluiași mijloace lexical-gramaticale de desemnare a acestui cadru, evident, în condițiile păstrării conținutului informațional din TȚ;

b. desemnarea aceleiași situații, dar cu alte mijloace de expresie, decât cele utilizate în original, în condițiile congruenței de conținut;

c. modificarea reperelor situaționale și a mijloacelor de desemnare a acestora, cu menținerea conținutului mesajului transpus;

d. situația desemnată este diferită, precum și mijloacele de expresie, iar conținutul mesajului este cu totul altul, ori, în cel mai fericit caz, aluziv și „alocat” contextual doar la nivelul textului integral; avem de-a face de această dată cu o traducere excesiv de liberă, în care situațiile desemnate nu mai sunt nici pe departe afine.

Pentru primele trei situații, care intră în sfera de referință avută în vedere, cea a traducerilor reprezentative, selectăm câteva exemple ilustrative din idiomatică:

(6) rom. *a arunca cuiva praf în ochi* – rus. *бросать кому-либо прах в глаза* („a arunca cuiva praf în ochi”, „a înșela, a păcăli”);

(7) rom. *a face din țânțar armăsar* – rus. *сделать из мухи слона* („a face din muscă elefant”, „a exagera”);

(8) rom. *a vinde castraveți grădinarului* – rus. *ехать в Тулу со своим самовром* („a merge la Tula cu propriul samovar”,

„a face ceva absurd”, Tula fiind un centru industrial unde se fabrică samovare).

Evident, în aceste frazeologisme e c h i v a l e n t e își găsesc ilustrația și alte criterii ale reprezentativității traducerilor – *consubstanțialitatea semantică, paralelismul lexical, sintactic și pragmatic, convergența stilistico-funcțională, consensul intențional-sentențial* (6)-(8); (9)-(12); (13)-(15).

Cf. și alte exemple de menținere, respectiv, de pierdere, prin traducere, a reperelor situaționale, sau de diferențiere a mijloacelor de expresie (parafrazări) pentru descrierea aceleiași situații de comunicare, în rusă și română (Komissarov 1990, 51-52):

(9) rom. *a răspunde la telefon* – rus. *снять трубку*; *Cine mă caută la telefon?*– *Кто меня спрашивает?* [„Cine întrebă de mine?”];

(10) *Arată destul de bine la vârsta lui* – *Он выглядит намного моложе.* [„Arată mult mai tânăr”];

(11) *Musca stă pe tavan* – *Муха сидит/сидит/на потолке*; cf. engl. *A fly stands on the ceiling*;

(12) *Nu o prea vedem pe aici* – *Она ведёт уединённый образ жизни* [„Duce un stil de viață izolat”].

Aceeași idee exprimată cu alte cuvinte în TS și în TȚ este evidentă și în exemplele următoare:

(13) *Aș fi ultimul om care să facă asta* – *Уж я, во всяком случае этого не сделаю* (echivalentul lingvistic rusesc *последний* se referă la ordinea de dispunere a oamenilor, obiectelor etc.; în lipsa unui echivalent adecvat, termenul în discuție este omis);

(14) *Mă indispuie spălatul dușumelei* – *От мытия полов у меня настроение портится.* [Ideea enunțului se modifică structural prin schimbarea raportului c a u z ă – e f e c t: „Din cauza spălatului dușumelei mi se strică dispoziția”]; Cf. engl. *Skrubbing makes me bad-tempered* [ca în română];

(15) *Nu are dură se bea apă* – *У него скромные материальные условия жизни.* „Are condiții modeste de trai”.

În toate aceste exemple, se observă cum aceeași situație este văzută din diferite unghiuri, sau, altfel spus, imaginile mentale ale

aceleiași situații se redau prin mijloace diferite de expresie, ceea ce generează deosebiri structural-semantice ale textului tradus față de original.

Convergența atitudinală este o altă condiție a reprezentativității unei traduceri în raport cu originalul și presupune menținerea aceleiași atitudini față de persoane/personaje. Nu este vorba aici de atitudinea autorului/traducătorului față de substanța conținutului și a expresiei TȚ, care poate fi diversificat, nuanțat, reconfigurat artistic. În cazul textelor literare, traducătorul va trebui să-și nuanțeze atitudinea de simpatie, ironie, solidaritate, detașare, dezgust, repulsie etc. față de personaje, în conformitate cu atitudinea autorului textului original. Altminteri, se încalcă principiul convergenței intenționale și, drept urmare, se pierde efectul urmărit de TS. Un exemplu elocvent, în acest sens, mi l-a oferit, în calitate de colaborator la confruntarea cu originalul, traducerea în limba slovenă, de către Katja Spur, a romanului lui Augustin Buzura, *Orgolii*. Și anume, în episoadele cu *sanitarul*, prototipul unui delator dezgustător, care în notele sale informative către securitate despre colegii săi, dar, mai cu seamă, despre șeful clinicii, un chirurg eminent, invitat la însemnate reuniuni științifice din străinătate, utiliza *un limbaj agramat*. Traducătoarea slovenă, contrariată de mostrele de analfabetism din textul original, de altfel, redactate intenționat în original cu caractere italice, și neînțelegându-le rosturile urmărite de Buzura în caracterizarea abjectului delator, a crezut de cuviință să recurgă la „literarizarea” limbajului personajului respectiv, adică să transpună pasajele respective, într-o slovenă literară exemplară. Ceea ce a urmat se înțelege de la sine – refacerea respectivelor pasaje și împovărarea textului sloven cu enunțuri similare agramate, întâlnite în limbajul oamenilor neinstruiți. Pe această cale, s-a putut restitui în TȚ funcția expresiilor agramate din original și, totodată, *consensul atitudinal* al creatorilor TS și TȚ.

Convergența de tonalitate stilistico-funcțională este o condiție ce presupune ca textul tradus să reproducă întocmai cele mai importante particularități stilistice ale registrului funcțional, căruia îi aparține textul/segmentele de text/original – științific, gazetăresc, juridic, colocvial, oficial, beletristic etc. O amplă expunere a acestui tip de exigențe poate fi întâlnită, de pildă, în lucrările lingviștilor ruși Fedorov (2002 [1953])³, Komissarov (1990), Paršin (2004), Tjulenev

---

³ A. V. Fedorov (2002 [1953]) fundamentează conceptul de „echivalență deplină” – „polnocennoe sootvetstvie”, „corespondență valoric identică” – în

(2004), care concep și ilustrează echivalențele traductive din perspective diferite⁴.

O traducere va putea fi considerată reprezentativă în măsura în care *reflectă mărcile tematiche și acțional-discursive* din TS, inclusiv inferențele, și le ia în considerație în redarea „spiritului” limbii-țintă. În traducerea unui text este imperios necesar să se ia în considerare nu numai articulațiile tematiche, logice ale unui enunț, ci, în egală măsură, trebuie să se transpună și articulațiile acțional-pragmatiche ale discursului (Pop 1985). O traducere reprezentativă trebuie să redea nu doar articulațiile logico-tematiche ale unui enunț, ci să verbalizeze și anumite mărci acțional-discursive, cum ar fi reproșul, indignarea, nedumirirea, îndoiala, dezgustul, amenințarea etc. (Borchin 2011, 144-145), nuanțe de natură pragmatică, menite să amplifice ori să completeze informația de bază a enunțului. Un traducător debutant de limba română în rusă, în translatarea unui enunț de tipul *Bine că ai mai trecut și tu pe la facultate*, ar opta mai degrabă pentru versiunea *Хорошо, что ты зашел на факультет* „E bine că ai trecut pe la facultate”, omițând să redea și nuanța de reproș, printr-un revelator contextual de tipul *наконец* („în sfârșit”).

Cum știm, relațiile concesive se pot exprima în construcții cu conjuncțiile subordonatoare clasice *deși, cu toate că, în ciuda faptului că* ș.a. În multe situații, însă, mai ales în vorbirea vie dialogată, aceste mărci tematiche lipsesc, ele fiind substituite cu mărci acțional-pragmatiche:

(16) Cf. rom. *Degeaba, tot nu mă poți convinge să rămân cu voi.* – rus. *Напрасно, не убеждаете меня остаться с вами. Degeaba, știi totul.* – *Напрасно, я всё знаю.*

Paralelismul sintactic este o cerință îndeplinită în cele mai numeroase cazuri. Acest paralelism contribuie la coerența informațională a discursului. Adesea, mai mult din motive de natură lingvistică, se fac abateri de la acest criteriu (fraze prea lungi în TS,

---

strânsă legătură cu funcțiile unităților lexicale avute în context, la nivelul „textului ca întreg”.

⁴ V. N. Komissarov (1990) propune un alt model de sistematizare/clasificare a echivalențelor, și anume, pe niveluri: scopul comunicării, situația desemnată și mijloacele de descriere a situațiilor, paralelismul semantic și sintactic.

prea multe perioade, necesitatea unei alte segmentări actuale a enunțurilor etc.).

Afinitatea configurațiilor emoțional-afective/estetice este un criteriu funcțional în transpunerea textelor literare și reflectă menținerea la aceeași, sau la aproximativ aceeași, cotă a impactului emoțional-afectiv asupra destinatarului textului tradus. Avem în vedere, totodată, *varietatea stilului propriu/acomodarea-reamenajarea prozodică* (menținerea sau modificarea tropilor, a modalităților de expresie poetică, în general). Pentru a ilustra această cerință a reprezentativității textului literar tradus în raport cu textul-sursă, am ales câteva versiuni ale „Luceafărului” eminescian în limbile rusă și slovenă. În fapt, aceste versiuni reprezintă, la diverse registre de tonalitate poetică, câteva orchestrații ale aceleiași partituri. Este vorba de traduceri semnate de Iurij Koževnikov (I. K.), Aleksandr Brodskij (A. B.), Grigorij Perov (G. P.) și David Samoilov (D. S.), pentru limba rusă, și Iojce Šmit (I. Š), pentru versiunea slovenă. Nu ne propunem o evaluare detaliată a acestor texte, ci doar selectarea unor pasaje care să ne servească drept ilustrare a considerațiilor teoretice formulate mai sus.

De la început se impune constatarea că traducătorii selectați au remarcat și au relevat semnificațiile filosofice ale poemului, caracteristicile lui de basm și idilice, dar niciunul dintre ei nu a pus în evidență latura mitică a textului, anume mitul zburătorului, unul din miturile fundamentale ale literaturii române. Dincolo de toate acestea, cele cinci versiuni analizate se remarcă prin izbutite redări ale celor mai importante evenimente cosmice și terestre trăite de către protagoniștii poemului. La toți se remarcă preocuparea expresă pentru conservarea ritmului iambic, a măsurilor și pentru reconfigurarea poetică a strofelor prin rime bine alese, ca și afinitatea configurațiilor emoțional expresive, dar și strădaniile fiecăruia de a-și imprima amprenta proprie, în concordanță cu individualitatea artistică a fiecăruia.

Interesante sunt pasajele în care autorii menționați, prin izbutite adaptări și modulații, dau textului rusesc un veșmânt adecvat și convergent, din punct de vedere stilistic, în care nota artistică individuală este evidentă și intenția poetului român – bine finalizată, iar recurența compensațiilor în LȚ este firească, mai ales când avem de-a face cu un text poetic, în care problemele de ritm, măsură și rimă sporesc dificultățile de traducere.

Un exemplu relevant de restituire reprezentativă/adecvată a textului eminescian în rusă este transpunerea versului-chemare, rostit de Cătălina, „O, *dulce-al nopții mele domn*,...:

(17) *O, царь ночей, владыка мой*, [A. B] (*ad-lit.* „O, țar al nopților, stăpân al meu”);

(18) *Властитель тьмы...* [I. K] („Stăpân al întunericului,...”);

(19) *O, властелин моих ночей...* [G. P;D. C.] („O, stăpân al nopților mele”);

(20) *O, dragi knez mojih nočej* [I. Ș] („O, drag cneaz al nopților mele”).

Între versiunile ilustrate constatăm, pe lângă o convergență semantică și un perfect paralelism situațional-sintactic, și unele deosebiri de expresie poetică, cu mici adaptări ale ipostazei *Luceafărului*, ca *domn, domnitor, țar, stăpân, cneaz* (21). Acest exemplu ilustrează, totodată, varietatea mijloacelor sinonimice selectate, în concordanță cu stilul individual al traducătorilor:

(21) *Cf. rom. domn al nopții mele: respectiv, țar al nopților și stăpân al meu, stăpân al întunericului, stăpân al nopților mele, cneaz drag al nopților mele.*

De menționat mai este și soluția adoptată în patru din cele cinci versiuni discutate a raportului posesiv cu privire la *noapte/nopți – al nopții, al nopților m e l e*. Căci, în fapt, nu este implorat „un stăpân al întunericului sau al nopții”, în general, ci „al nopții Cătălinei, fata prinsă în mrejele dragostei”.

Aceeași *similitudine* se poate remarca și în pasajele în care este descrisă frumusețea fetei de împărat. Este știut că Eminescu însuși a stăruit multă vreme, primenind mereu, de la o variantă la alta, textul poemului. Așa s-a întâmplat și cu sintagma *o preafrumoasă fată* (*un giuvaer de fată, dalie de fată, pasăre de fată, graure de fată* etc.). Traducătorii au potențat imaginea fetei numind-o când *țarevnă, minunăție de fată, preafrumoasă țarină, când krasavița devița – „preafrumoasă fecioară”*. Dar frumusețea fetei este mai bine conturată în plan comparativ; ea are o ipostază u n i c ă (era *u n a* la părinți) și e asemuită, în original, cu *fecioara/sfântă/între sfinți și cu luna între stele* (22), (23), (24).

Opțiunile sinonimice ale traducătorilor, în acest caz, sunt, în general, identice:

(22) *ca fecioara/madona printre sfinți, ca luna printre stele* [A. B., I. K., G. P., I. Ș.]

(23) *ca Maica Domnului între sfinți și ca luna de pe cer* [D. S.]

(24) *frumoasă ca o icoană* [I. K].

Se remarcă opțiunea (23) pentru restituirea imaginii *f e c i o a r e i* prin apel la un termen specific rusesc *богоматерь* (*ad lit.* Maica domnului), în intenția sa de a naturaliza expresia și de a apropia mai mult de sensibilitatea spirituală a cititorului rus.

Interesantă ni se pare opțiunea lui A. B. pentru o caracterizare apozitiv-explicativă a *Luceafărului*: *Лучафэр – небожитель* [din *небо*+ *житель*] „viețuitor ceresc”, în care vedem o încercare de naturalizare a termenului din original.

Un exemplu ilustrativ pentru modalitățile diverse de a păstra constanta semantică, schimbându-se forma expresiei, prin modulații (25), (26), (27), (28), ni-l oferă segmentul din partea finală, în care se marchează atitudinea depreciativă față de protagonistă. Traducătorii vizați restituie, fiecare în felul său și potrivit cu sensibilitatea sa poetică, sintagma *chip de lut*, o aluzie la mitul creației divine a omului din lut:

(25) *creatură din țărână* [G. P.]

(26) *oală/blid/hârb sărman* (o contingentă metonimică care ne trimite la materialul din care se produc acestea)[D. C.]

(27) *o mână de pământ* [A. B.]

(28) *o sărmană făptură din lut* [I. Ș.]

(29) sintagmă omisă de I. K.

Însă, dincolo de încorsetările pozodice, traducătorii nu au izbutit întotdeauna să redea spiritul textului eminescian. Bunăoară, echivalarea sintagmei *din rude mari împărătești* (30) nu a putut fi realizată decât parțial:

(30) *dintr-o familie numeroasă, de neam împărătesc/de țari/moștenitoare de țari.*

În schimb, finalul poemului ilustrează o transpunere adecvată, cu unele transpoziții, a segmentului ce redă gestul decisiv al *Luceafărului*, *Ci eu în lumea mea rămân/nemuritor și rece* ((31)-(34) în re-traducerea mea R. S.):

(31) „Iar eu rămân în *bezna* (întunericul/ceața) mea/nemuritor și rece” [G. P. – cu utilizarea formelor lungi ale adjectivelor *bessmertnâi iholodnâi*, care desemnează „permanența” stării respective];

(32) „Iar eu altul nu pot să fiu/sunt *rece și veșnic*” [D. S. – cu utilizarea formelor scurte adjectivale – *holoden i vecen*, care exprimă o acțiune de moment și mai categorică];

(33) „Iar mie mi-e dat să fiu eu însumi/nemuritor și rece” [I. K.];

(34) „Iar eu am un alt *tărâm/nemurirea și nepăsarea*” [A. B.].

Este evident că, în multe alte cazuri, nu pot fi găsite întotdeauna cele mai potrivite echivalențe lingvistice directe ori „oblice”.

Dacă ar fi să supunem demersului traductiv, de pildă, unele enunțuri ce conțin neologisme expresive de tipul celor selectate de G. I. Tohăneanu (1995, 5-6) pentru ilustrarea potențialului expresiv al neologismelor de origine latină, în contextul limbii române actuale, sub nicio formă nu am putea vorbi de o traducere adecvată, deoarece imaginile desemnate de asemenea termeni nu pot fi deslușite decât printr-o raportare la etimonul latin, sau cum plastic se exprima autorul citat, decât „dinspre obârșii... dinspre pragul dintâi al latinei”. De pildă, sintagma preluată de la G. Călinescu, „o licoare *exprimată* din struguri italici”, care impresionează prin ineditul ei, poate fi deslușită ca atare doar dintr-o perspectivă istorică (*cf. lat. exprimare* „a stoarce” – *ex-*, indicator al direcției dinspre interior spre exterior ... + *premere* „a apăsa, a presa”), astfel încât *exprimată* este o metaforă cu semnificația inițială din latină, imposibil de a fi redată adecvat în limba rusă, o limbă de origine slavă, decât pe o cale ocolitoare, perifrastică ori parafrastică, mult îndepărtată de original, dar care trebuie să fie *r e p r e z e n t a t i v ă* pentru stilul elevat călinescian.

G. I. Tohăneanu (1995, 5-6) ne mai oferă câteva exemple, cu care, la rândul nostru, putem să ne argumentăm considerațiile făcute mai sus. Este vorba de termeni ca *exorbitant* („aceste lumi *exorbitante*” – locuri situate în afara orbitei capitalei), cu conotații mult întinerite (din lat. *ex-* + *orbis, orbita, orbitare*), *a delira* cu o altă accepțiune decât „a aiura, a bate câmpii”, și anume, cu accepțiunea motivată istoricește (*cf. lat. lira* „brazdă”, *delirare* „a ieși din brazdă”, la propriu, despre vite). Și acest termen și-a pierdut caracterul imagistic inițial, ajungând să însemne „a aiura”. În astfel de situații, transpunerea în rusă se va putea realiza *reprezentativ* doar la nivel referențial/denotativ, prin ample perifraze, și numai cu aproximație, cu

numeroare pierderi în planul emoțional-expresiv, care doar la nivelul textului, ca întreg (Fedorov 2002 [1953], *passim*), pot fi recuperate prin diverse compensații funcțional-expresive.

Prin cele menționate în rândurile de mai sus, am vrut să supunem atenției celor interesați câteva din condițiile pe care trebuie să le satisfacă un text tradus pentru a putea fi cotate drept reprezentativ în raport cu textul original. Reprezentativitatea unei traduceri vizează, după părerea noastră, în primul rând referențialitatea, conținutul informațional al unui text, inclusiv compensațiile stilistice, și abia în al doilea rând – potrivirile de substanță și de formă ale unei anumite expresii. În cazul unei traduceri adecvate prioritățile sunt inversate. Cele două concepte vizate se află într-un raport de interferență, fiecare având câte o zonă specifică, și o zonă comună mai extinsă, noțiunea de *reprezentativitate* fiind, după opinia noastră, mai largă.

Referințe bibliografice

- Apresjan, Ju. D. *Leksičeskaja semantika. Sinonimičeskie sredstva jazyka*. Moskva: Nauka, 1974.
- Lungu-Badea, Georgiana. *Tendențe în cercetarea traductologică*. Timișoara: Editura Universității de Vest, 2005.
- Borchin, Mirela-Ioana. *Semantica modurilor incertitudinii*. Timișoara: Excelsior Art, 2011.
- Doca, Gh. „Un „revelator” verbal al semnificației contextuale”. *Relații interdisciplinare ale lingvisticii aplicate*. Cluj-Napoca: Centrul de multiplicare al Universității, 1989.
- Evseev, I. *Semantica verbului*. Timișoara: Facla, 1974.
- Fedorov, A. V. *Osnovy obščej kategorii perevoda (lingvističeskie problemy)*. Sankt Peterburg: Filologia tri, 2002 [1953].
- Fillmore, C. J. „The case for case”. *Novoe v zarubežnoj lingvistike*, X, Moskva, 1968: 369-495.
- Gak, V. G. *Besedy o francuzskom slove. Iz sravnitel'noj leksikologii francuzskogo i russkogo jazykov*: Izd. 2-e. Moskva: Editorial URSS, 2004 [1966].
- Komissarov, V. N. *Teoria perevoda (lingvističeskie aspekty)*. Moskva: Vysšaja škola, 1990.
- Munteanu, C. *Sinonimia frazeologică în limba română din perspectiva lingvisticii integrale*. Pitești: Independența economică, 2007.
- Nickel, G. „Contrastive linguistics and foreign – language teaching”. In: Gerhard Nickel (ed.). *Papers in Contrastive Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1971: 1-16; cf.

- traducerea rusă în vol. *Novoe v zarubežnoj lingvistike*, XXV, *Kontrastivnaja lingvistika*, Moskva, 1989: 362-363.
- Paršin, A. A. *Teoria i praktika perevoda*. Moskva: Russkij jazyk, 2000.
- Pop, Liana. „Mărci dialogale”. *Limba română*, XXXIV, nr. 5, 1985: 420-427.
- Sârbu, R. „Repere ale analizei contrastive orientate uni- și bidirecțional”. *Analele Universității de Vest din Timișoara*, XLVIII, 2010: 272-285.
- Sârbu, R., Király, Maria. „Sintagmatičeskaja izbiratel’nost’ sinonimov. Metodičeskij aspekt sopopstavitel’nogo analiza”. *Filologie rusă*, XII, București, 1991: 239-250.
- Tjulenev, S. V. *Teoria perevoda*. Moskva: Gvadiki, 2004.
- Tohăneanu, G. I. *Dicționar de imagini pierdute*. Timișoara: Amacord, 1995.

Notiță biobibliografică

Richard SÂRBU – profesor universitar doctor la Departamentul de limbi și literaturi moderne al Facultății de Litere, Istorie și Teologie, din cadrul Universității de Vest din Timișoara. Principalele direcții de afirmare profesional științifică sunt: lingvistică generală și contrastivă, slavistică, semantică și lexicologie, lexicografie, dialectologie sud-dunăreană, psiholingvistică. În domeniile precizate, a publicat mai multe volume de specialitate la edituri din țară și străinătate, precum și numeroase studii și articole. A colaborat la traducerea unor autori români (Marin Preda, Augustin Buzura, Eugen Uricariu, Aurel Rău ș.a.) în limba slovenă și a unor scriitori sloveni (Vladimir Kovačič, Kiril Zlobec, Pavle Zidar, Beno Zupančič ș.a.) și ruși (Teofan Zatvornik) în limba română. Timp de patru ani a fost titularul Lectoratului de limba română de la Universitatea din Ljubljana, când a avut prilejul de a efectua mai multe anchete dialectale la istoromâni, valorificate ulterior prin cărți și studii. A participat cu referate la mai multe manifestări științifice naționale și internaționale (la congresele MAPRJAL și de slavistică de la Moscova, Bratislava, Cracovia, Ljubljana, Pola ș.a.).